

Abdülkadir Karahan

NABÎ'NİN EL YAZISI, İMZASI, MÜHRÜ VE SURNÂME'SİNE DAİR

İstanbul Üniversite Kütüphanesi Türkçe Yazmaları üzerinde çalışırken bulduğumuz bir «Mecmuat-ür-Resail v'el-eş'ar»ın, klâsik Divan Edebiyatımızın büyük simalarından biri olan Urfalı Nabî'nin el yazısını, imzasını, mührünü taşıması ve ayrıca Agâh Sırrı Levend tarafından yayımlanan Surnâme'nin de, ona aidiyeti fikrini, kat'iyete yakın bir şekilde, teyit etmesi bakımından hususî önemi vardır¹.

Konuya girebilmek için evvelâ bu Mecmuat-ür-Resail v'el-Eş'ar'ın tanıtılmasını gerekli buluyoruz.

T. Y. 3250 numarada kayıtlı bulunan bu mecmua, sırtı ve kenarları yeşil, üstü kırmızı maroken kaplı, miklâplı ve çift zincireklidir. Kabin içi tek yüzlü parlak yeşil ve kalın kâğıttandır. Baştarafıta bir kaç yapraklık fevaid kısmını takiben gelen asıl eser 299 varak olup beyaz, krem, kavuniçi, bezelye yeşili renklerinde çeşitli kâğıtlardan vücade getirilmiştir.

Eşerin yüz ölçüsü: 235 × 157 Mm. yazı ölçüsü, küçük değişiklikler olmakla beraber, genel olarak 240 × 117 Mm. dir. Yazısı taliktir. Her sayfadaki satır adedi ortalama mensur risalelerde 40, manzum parçalarda muhtelifdir.

Fevaidi muhtevi ilk yapraklar, bu risaleler ve şiirler mecmuasının değerini belirten bir kaç manzum övgü ile başlar².

¹ Kıymetli Profesörüm Dr. Ali Nihad Tarlan'ın bu yazıyı hazırlarken: gerek müstensihlerin tahririnde hataya düştükleri kelimelerin doğrusunu bulmak ve gerekse sorduklarımla derhal alâkadar olmak suretiyle esirgemedikleri yardımlarına teşekkür etmek vazifemdir.

² a. Bu sefine o kadar doldu maâni ile kim

Mültaka-l-Ebhür olub mecma-ı bahreyn oldu (Lügamkîhi)

b. Eş'ar-ı dilkeş ile bu mecmua güyya

Bahr-ı Sefid-i maniye işler sefinedir

Cins-i cevâhir-i sohan-ı zevk-bahş ile

Bir ârifin yanında lebâleb definedir (Nazım el-merhûm)

Nabî'nin kaleminden çıktığı, yazısından ve ifadesinden açıkça belli olan bir kayıttan anlaşıldığına göre-ki bu notun satır sonları maalesef mecmua ciltlenirken kesilmiş bulunmaktadır - 1048/1638 Bağdat istirdadında harpte şehit düşen Tayyar Mehmed Paşa yerine Sadrazam tayin edilen Kara Mustafa Paşa yakınlarından Hasan Ağa, uzun ömür yıllarını bu «mecmua-i dilârâ»nın tahririne harcamış ve onun âdeti bir kitaphaneyi cami ve her sorulacağı havi olmasını istemiştir³.

Bu zatın ölümünü müteakip bu eserin ikiyüz altına satın alınmış olduğunu Nabî (1052/1642 - 1124/1712), Haseki Sultan ket-hüdası İmâd Efendi'den müteaddid defalar işitmiş ve İmâd Efendi de mecmuayı Nabî'ye vasiyet etmiş olduğundan (1083/1672 tarihinde) vereseşi tarafından ona ulaştırılmıştır.⁴ Bilâhare Nabî'de bunu oğlu Ebi-l-Hayr Mehmed'e (Zilkade 1118/Şubat 1707) bağışlamış⁵ ve babası ölümler Me cm ua, E bi - l - Hay r Meh med tarafından Feyz - Allah bin Mehmed Paşa'ya verilmiştir⁶.

c. Zehi mecmua kim ârâyîş-i nakş-ı digergûnu
Verir tab'a küşâyîş hurrem eyler kalb-i mahzunu
Değil mecmua bir nev-şahid-i (nev-şeh) cülbend-i ranâdir
Gören ehl-i safa olmakda bin canile meftunu
Hat-ı ruhsâr-ı simin-safha-i canana benzettim
İçinde resm-i şiiri dilfrîb-ü(-) taze manzumu
Derûnunda nihân (nihâni) bir neş'e vardır vermede her dem
Mezak-ı ehl-i irfaua gına-yı cam-ı gülgûnu
Girer mehrûların koynuna gör mecmuanın bahtın
Çeker ağuşa her dem şevkiyle bir kadd-ı mevzunu

«Yukarıki parçada birkaç müstensih sehvi mevcut olduğundan biz yazarken doğrusunu nakletmekle beraber asıl metindeki şekli de () içinde göstermeği lüzumlu bulduk».

³ «Merhum ı merhumla hemsohbet olan yârandan kiraren istima olunmuştur bir kitaphaneyi câmi olub her ne sual olunursa o dahi mevcuddur (...) cavab vermek üzere iltizam etmiştir (v. 1a)» ..

⁴ «merhumun intikalinde (...) Efendi merhum ikiyüz altına iştirâ etdüğün İmâd Efendi merhumdan bu fakir kiraren istima etmiştir. Merhum İmâd Efendi bu fakire vasiyet etmekle badel-intikal vereseşi bu fakire isal.... (göst. yer.)».

⁵ «Vehebtü li-kurrati ayni Ebi-l-Hayr Muhammed (Fevaid 1 mm.)».

⁶ «Haliyen bu mecmua Nabî zade Ebi-l-Hayr'den bu bâkire (...) kesilmiş ama hediye gibi bir kelime olacak olunmuştur; biz dahi alub kabul eyledik. Fi. 28 R. Sene 1125; Elhakir Elfakir Feyzullah bin Mehmed Paşa (v. 1a.)». Bu hicri tarihteki R rumuzu Rebiülâhar ayına işaretler. Bu durumda eser Mehmet Paşaya 24 mayıs 1713 tarihinde verilmiştir.

Bu maceralı ve şöhretli mecmua Riyazî Tezkiresi ile başlamaktadır⁷. Onu Düstur-ül-Amel ve Riyazî'nin Sâkinâme'si takip ediyor⁸. Daha sonra Türkçe ve Farsça hemen her neviden manzum ve mensur parçalara raslıyoruz. Bir taraftan Nadirî, Cevrî, Nef'î, Rizayî Çelebi gibi şairlerin nâit'leri, Fayizî ve Nailî'nin İmam Hasan ve Hüseyin methinde kaside'leri⁹ diğer taraftan Hakanî'nin Hilye'si, Şeyhülislâm Yahya'nın Sâkinâme'si¹⁰ göze çarpmaktadır.

Yine bir yanda Bakî, Azmî zade Haletî, Nef'î, Fayizî, Sabrî ve Riyazî'nin¹¹ kasidelerinden bazılarının bu antolojide yer aldığını görüyor; diğer yanda Şah Tamhasıb, Şah Abbas, Mir Sencer, Muhteşem, Fasihî-i Tebrizî, Nutkî-i Nişaburî, Hayyam, Ebu Türâb Beyk, Hallâk-ı Maanî, Mirza Sadık.. v. s. gibi Farsça yazan şairlerin bu dildeki şiirlerinden seçilmiş parçaların sayfalara geçirildiğine şahit oluyoruz¹². Ayrıca yine kendi şairlerimizden sözgelimi yukarda adları geçenlerin bu sefer başka kasideleri ile Yahya Efendi, Azmî zade, Nef'î, Riyazî, Sabrî, Nevî zade, Fayizî, Rizayî, Fehim, Nailî, Veysî, Edibî, Atayî, Kınalı zade, Makalî'nin gazel'lerine raslıyoruz¹³. Böylece, bu kabil bir çok mecmualarda olduğu gibi, bir sıra ve metod gözetildiği hissedilmeden, bir çok seçmeler sürer gider. Yine bu arada görülegelen Farsça şiirler, isimleri zikredilenlerle Şeyh Ebu Said, Kadı Ahmed Fikârî, Çelebi Beyk Fariğ, Mir Ebül-Hasan, Riyazî, Mir Masum Kâşî v. s. den alınmışlardır¹⁴.

Teferruat arasında esasî kaybetmemek düşüncesile, artık mütemadiyen birbirini kovalıyan kasideler, gazeller, tarihler, kit'alar üzerinde durmak istemiyoruz. Yalnız Yavuz Selim'in Şirvanşah'a yazdığı şöhretli mektupla Mir Alişir Nevaî'nin kendi hakkında sui zan mülâhaza edip tahkik için Hüseyin Baykara'ya yazdığı mektuba¹⁵, Devletşah Tezkiresinde geçen bazı

⁷ bk. v. 1b—35a

⁸ «Düstür. v. 35b—48b; Sâkinâme 49b—55a

⁹ bk. v. 55b—58a

¹⁰ bk. Hilye v. 58b. (Buradan birkaç yaprak eskiden koparılmışsa da numaralama işinin sonradan yapıldığı ve bu noksanın farkında olunmadığı görülüyor); Sâkinâme v. 59a

¹¹ 59b — 61a

¹² v. 61b — 63b

¹³ v. 64a — 71a (Burada da koparılmış yapraklar vardır).

¹⁴ v. 72a — 73a

¹⁵ v. 108b — 110b

ekâbir ve fuzalanın ahvallerinden intihap edilen kısma¹⁶, Şeyh Abdurrahman Camî'nin Mir Alişir Nevai'ye¹⁷, Fatih Sultan Mehm ed'e¹⁸ gönderdiği mektuplara; Sabit'in Edhem ve Hümâ Destanına¹⁹, Vahid-i Mahtumi'nin Lâlezâr'ına²⁰, Hıfzî'nin kendi hattı desti ile yazdığı dört gazele²¹, ve bazı mizah uslûplu mektuplara²², yine Rüşdü isimli bir şairin kendi el yazısı ile yazdığı «ö h ş a r» redifli gazele²³ işretle iktifa edeceğiz.

* *

Bu mecmuada, az aşığıya tamamen ve aynen alacağımız Nabî'nin el yazısından başka, Nabî'nin yine kendi hattı ile yazılmış dört not daha dikkate çarpar. Bunlardan ilk ikisi fevayit kısmında ve zahriyede olup, birisi 3-4 numaralı haşiyelerde sözgelişi edilmişti; diğer üçünden ikisinin, eğer varsa değeri, Nabî'nin kaleminden çıkmış notlar olmakdan ibarettir²⁴. Yalnız Riyazî tezkiresinde Baki maddesinde «Saf saf» redifli gazelin alınıp tamakta beytinin bu nüshada atlanmış olduğunu gören şair, talikatta:

«Kadıni seng-i musallâda bilib ey Baki
Durub el bağlayalar karşuna yâran saf saf»

beytini yazdıktan sonra, kendi şiir zevkini da bir bakıma belirten şu cümleyi eklemiştir: «En âlâ beyit bu iken musannif yahut kâtip adem-i tahririnde sehiv etmişlerdir²⁵».

«Hasbiy-Allah ve Kefâ» başlığı altındaki önemli ve Nabî'nin hatt-ı desti ile yazıp mühürlediği yazının metni şudur;

¹⁶ v. 122b — 132a

¹⁷ v. 187a

¹⁸ v. 197b

¹⁹ 278b—282a

²⁰ 282b—285b

²¹ 286a

²² 287a—290a

²³ 292b; Bu mecmuanın ilk tahririnden sonra zamanla ona bir hayli manzumensur parçanın ilâve edildiği görülmektedir.

²⁴ bk. Fevayid kısmı, mühürlü sayfanın sol üst kenarı ve v. 237b.

²⁵ bk. v. 8a; Diğer nüshalarla yapılan karşılaştırmada bu sehvin musannife değil kâtibe raci olduğu belirmiştir. Krş. Üniversite T. Y. No. 761, 2472, 3289 Baki maddesi.

«Bu mecmua-i nadire-i nadide-i namesmua bin seksen üç tarihinde Hasaki Sultan Kethüdası olan merhum İmad Efendinin mesbüt-ı ceride-i mütemellikâtı olub merhum-ı merkumla beynimizde rabita-i ülfet müstahkem olmanın hin-i intikalında bu fakire vasiyet etmekle versesi tebliğ edüb üç sene mikdarı bu fakirde kaldıktan sonra seksen altı senesinde Ordu-yu Hümayunla Edirneden İstanbula geldiğimizde nim şebane ağırlığımız Davut Paşa Sahrasına konarken bir katır üzerinde iki sepet eşyamız zayi olup bu mecmua dahi içinde dahil olmağla tefahhus olunarak yine ol senelerde Sivas Serdarının hanesinde olduğu haberi nevan şem olunub tefahhusuna ihtimam olunmuşiken yine destres müyesser olmayub meyus olmuşiken otuz iki seneden sonra vezir-i binazir saadetlû Çerkes Mehmet Paşa Hazretleri Muhafız-ı Sivas olmalarıyla onlara keyfiyeti tahrir ve husulüne himmetlerin niyaz ettiğimizde biemr-i Hâlik-i Biçûn tedbir-i tahsiline muvaffak olub yüz on sekiz senesi zilkadesinde bu fakire isal buyurmaları vakayi-i garibe-i âlemden olmağın bu mecmua-i vak'a-didenin zahrına tahrir olundu. Fit-tarih al-mezbur. Vehebtü li-kurrati aynı Ebilhayr Muhammed; ve ena-l-fakir Yusuf Nabî²⁶».

Yukarıki satırlar bize şunları açıkça ifade ediyor:

1. Bu ender bulunur mecmua Nabî'ye Kethüda İmad Efendiden 1083/1672 de intikal etmiştir.
2. Nabî, Edirne'de 1086/1675 tarihinde bulunmuş ve orduyu hümayunla birlikte İstanbula dönmüştür.
3. Bu mecmua, bu dönüş esnasında, geceleyin şairin iki sepet eşyası ile birlikte zayi olmuştur.
4. Bilâhare mecmuanın Sivas Serdarının evinde bulunduğu sezilmiş ve nihayet bu ziya vak'asından 32 yıl sonra 1118/1707 de Sivas Valisi Çerkez Mehmed Paşanın himmetleriyle tekrar sahibine ulaştırılmıştır.
5. Şair de, bu maceralar yaşamış mecmuayı, aynı tarihte, oğlu Ebilhayr Mehmede armağanmıştır.

Bu noktalar arasında şairin hayatı ve eseri bakımından üzerinde en çok durulmağa elverişli olanın «2» numaralı olduğu bellidir. Çünkü bu güne kadar 1086/1675 tarihinde Mehmed

²⁶ bk. Fevaid kısmı, mecmuanın değerini belirten manzum parçalarla zahriye arasındaki yaprak. Bu vesikânın son satırlarının sağ üst kenarında, meyilli şekilde, kimin yazdığı belli olmayan şu kayıt ta vardır: «Ekmel-i şuara-yı Rum Nabî merhumun hattı ve imzası ve mührüdür».

IV-ün şehzadeleri için Edirne'de yapılan muazzam sünnet düğününde Nabî'nin bulunduğu dair mâlûmatımız mevcut değildir. Şimdi ise şairin açık ifadesi her türlü şüpheyi ortadan kaldıracak mahiyettedir. Hal böyle olunca Agâh Sırrı Levend tarafından «Nabî'nin Surnâmesi» adıyla²⁷ yayımlanarak sanatkârın bu sünnet düğünününde bulunup bulunmadığının şarih olarak bilinmemesi yüzünden, ona aidiyeti az çok tereddütler doğurabilecek olan durum da, aydınlanmış oluyor. Agâh Sırrı Levend, haklı olarak, bir taraftan Surnâme üslûbunun her bakımdan Nabî'nin üslûbunu kuvvetle andırdığını, diğer taraftan insanı şüpheyeye düşürecek kadar tekerrürlerle dolu zayıf beyitler de mevcut bulunduğunu²⁸ işaretlemekte ve yine haklı olarak «34 yaşında yazdığı bu eserde, o tarihten 30 sene sonra meydana getirdiği Hayrabâddaki kemal, aramanın haksız olacağına²⁹» temas eylemektedir. Buna rağmen neticede ilmi usule riayetle: «Nabî'nin hayatını ve şahsiyetini incelerken arzettiğim hususiyetlere ve Surnâmede görülecek olan üslûp ve ifade benzerliklerine bakarak aksi sabit oluncaya kadar, bi eserin Nabî'ye ait olduğunu kabul edebiliriz» demekle de kesin bir hüküm vermekten çekinmiş oluyor³⁰.

Şimdi A. S. Levend'in delillerine yeni ve kuvvetli bir delil daha eklenmiş oluyor ki, bu da, meşhur düğünün yapıldığı tarihte Nabî'nin Edirne'de bulunduğu, İstanbula ordu ile o tarihte döndüğüdür. Sanatkâr genç yaşında kendisine mesenlik yapan Musahib Mustafa Paşa'nın, Hadice Sultanla düğününün de aynı tarihte yapılmış olduğunu düşünerek ve belki bu hususta teşvikte görerek bir Surnâme yazmak vazifesile kendini âdeta karşı karşıya görmüş³¹ olabilir. Bu sünnet düğününde bizzat bulunmuş, detaylarına varıncaya kadar her çeşit eğlenceyi, ziyafetleri takip etmiş, bir adamın kaleminden çıktığı belli olan bu eser, ancak, ordüyü Hümayunla birlikte Edirne'de bütün bu törenleri, yarışları, ziyafetleri, eğlenceleri -hem de hüsnü kabul ve büyük-

²⁷ İstanbul, İnkılâp Kitabevi, s. 72

²⁸ Aynı eser, s. 8.

²⁹ Göst. yer.

³⁰ Aynı eser, s. 21

³¹ Sözü edilen bu Mecmuat-ür-Resâil vel-eş'ar da, Nabî'nin, sipah ve silâhtar zümresinden Edirneli dört arkadaşı (Mirem Çelebi, Baki Çelebi, Süleyman ve Ahmet Ağalar) hakkında bir «Hikâyet-i Manzum» u vardır (v. 254b) ki üzerinde durulabilir.

lerin himayesi içinde görmüş olan Nabî tarafından yazılmıştır demek yerindedir ³².

* * *

Sanatkâr, üzerinde durduğumuz yazı ile aynı sayfanın sol üst köşesindeki notta ve diğer kayıtlarda «Ena-l- fakir Yusuf Nabî» ve ya «Fakir Nabî» derken Nabî kelimesi az çok imzayı andıracak şekilde yazılmış hissini veriyorsa da, bunun imza mahiyetinde olmayıp, ismin bir az itinalı şekilde yazılmış şeklienden ibaret olması da muhtemeldir. Belki de mecmuanın zahriyesinde ve Nabî'nin bu mecmuaya sahip olduğu ilk zamanda yazdığı ilk ve kısa kaydın altındaki karışık ve okunmaz halde bulunan çizgili kelime, Nabî'nin asıl imzasıdır ³³. Bu hususta kesin bir hükme ulaşılmış değiliz ³⁴.

Nabî'nin mührüne gelince, bütün dikkatimize rağmen, bir kısmının maalesef silinmiş bulunması, onu tam ve kusursuz okumamıza engel oldu. Sekiz köşeli ve köşeler boyunca oyulmuş iki ince çizgisi olan bu zarif mührün üst tarafında bir «Lütf» kelimesi, altında «Yusuf Nabî», ismi ve ara yerde «Ata» yahut «Behata» okunmağa elverişli diğer bir söz vardır. En başta da «Hâhed» diyeceğimiz bir kelime mevcuttur. Bilhassa, mührün sol ve sol üst köşesinin belirsiz hale gelmiş bulunması, bizi, bu okunabilen sözlerle mührü tam olarak tesise kalkışmaktan alıkoymaktadır.

Eski şairlerimize dair vesikaların ne derecede mahdut olduğu ve hele onların el yazıları ile hayatlarına dair verdikleri malûmatın nedreti düşünülürse, yayımladığımız bu vesikanın önemi açıkça belirmiş olur.

³² Surnâmeye medhal mahiyetinde sayılabilecek olan baştaftaki 20 sayfa-
lık tetkik yazısı, şairin hayatı, eserleri ve bu manzum risalesi bakımından kıy-
metli mütalâalar taşımaktadır. Yalnız Hadis-i Erbain Tercümesi münasebetile zik-
redilen tarih eksiktir. Esasen sayın muharrir de «Tarihin doğru olduğuna emin
değilim (s. 15, not. 3)» demek suretile buna işaret etmiş bulunmaktadır.

Malûm olduğu üzere «şart-ı zekât» 1/40 tir. Ebeed hesabına göre «Şerh-i
çil Hadis-i Nebî» 1125 tûtar; bunun (1/40) ı olan 28 rakamı 1125 ten çıkartılırsa
1097 kalır ki: görüşümüze göre Hadis-i Erbain Şerhi «1093» tarihinde değil,
1097 de yazılmıştır; ve doğrusu da budur.

³³ bk. v. la

³⁴ 26. notta geçen cümledeki imza tabirinin, bu durumda, bu günkü manası
ile imzayı ifade ettiğini ve mühür üstündeki Nabî sözünün şairin imzası oldu-
ğunu kesin surette söylemek müşküldür.

XVII. yüzyılda yetişmiş, klâsik Divan Edebiyatımızın nazımda ve nesirde büyük sanatkârları arasında yer almış ve XVIII. asır divan şiiri ve inşası üzere bî'nin, kendi el yazısı ile bir dönüşünü, yakın dosya de bir mecmuanın, başta hikâye eden bu vesikayı makla bir hizmet gördüğü

حسین نامه دکنی

بو جرم با ندو ناهید فامسود بیک کس سزویج تاریخ نه ضعی
 سخط کن کذا می اولان زجود و اندنگ منوت جبهه متمکاتی
 او خوب از جرم از خود میزد را بطرافت مستحکم الخون حسن شد لدره
 بو فقره و هیت بیکلورنه سی پنج ندوب باج منده نقد بو جرم
 قانده قدر چه بسکه انی نرسنه ار و دی باج و گند و در
 استانبول کلام که ده بن شبانه آن فوج ذود باج منده قونان
 بر قاطر اوز نده کی بست استانبول مناج او خوب بویجه دفتر بیک
 داخل اولغده تفسیر اوز رقی نه اول سنه اوده بنه اس سر طار
 خانه سنه راه جرم بر نوبه شمس و خوب کعبه ای کلام و کلب
 بند و نرس سر او طوبه قیس او تکلیف او تونکی منه علمه کلام
 و زنی نظر سعادتمند کس بر سب خیره ای انقار سو اس اولی
 افرو کبختی ایزر و حصونه همتون نماز اجتناب کنده خان قونان
 خیر بر خصوص جوقی اولیب وز او بیکر نه سر دی افسانه سنه
 بد فقره ایضا لاجرم از قانده غنچه عالمه کلامه کلامی
 جلمه و قودنیز کلامه کلامه کلامه کلامه کلامه

و این طریقی ایفوز
 و این فقره همتون ایفوز
 و این انفق در ایضا

انقلی نورا فانی
 و این طریقی ایفوز
 و این فقره همتون ایفوز

Nabi'nin el yazısı ve mührü